

7. Жуковський А. Історія Буковини: В 2 ч. - Чернівці, 1993. - Ч. 2. - 223 с.
8. Масан О. "Биймо у великий дзвін на тривогу!". Голодомор 1932-1933 рр. і українці Буковини // Буковинський журнал. - 1993. - Ч. 3-4. - С. 87-99.
9. Народна сила. Орган Української Національної Партії в Румунії.
10. Програма, статут і внутрішній устав Укр. Національної Партії в Румунії. - Чернівці, б.р. - 15 с.
11. Рідний край. Незалежна газета.
12. Самостійність.
13. Час. Незалежний часопис.

*Мусієнко І.В.
(Чернівці)*

ДИСЦИПЛНА ПО-СТАЛІНСЬКИ:

Міфи і реальність (Указ від 26 червня 1940 р. і його реалізація у Чернівецькій області в 1940-1941 рр.)

У наш кризовий час, час руїни господарського комплексу, зупинки промисловості і всеохоплюючого хаосу частина людей з ностальгією оглядається в минуле, намагаючись знайти там ідеальні методи господарювання та управління виробництвом. Особливе місце в цій ностальгії займають спогади про колишній "залізний порядок" на виробництві, про Указ Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р. Нестача інформації про цей документ і його реалізацію породжує численні міфи і домисли про "сталінську дисципліну", яка нібито була основою економічних успіхів тодішнього СРСР.

У зв'язку з цим автор поставила перед собою завдання дослідити причини введення Указу, методи його впровадження та результати цієї політики на прикладі Чернівецької області. У кінці 30-х років країна опинилася в тупиковій економічній ситуації, коли в умовах відмови від методів господарювання, які базувались на врахуванні економічних закономірностей та інтересів, адміністративно-командні заходи не забезпечували виконання завдань перших двох п'ятирічок. Радянський господарський механізм виявився неспроможним вирішити проблеми якості, ефективності використання трудових та природних ресурсів, підвищення продуктивності праці. Роздутий управлінський апарат, низька ефективність праці значно загострили ці проблеми з початком Другої світової війни, коли керівництво СРСР значно збільшило витрати на воєнну промисловість.

Виходів з цього становища могло бути два - або відмовитись від марксистської економічної догми і включити механізм госпрозрахунку та самоокупності, або посилити адміністративно-репресивні методи. Безумовно, тодішні керівники країни не могли не обрати останнє.

До того ж застосування таких методів допомагало вирішувати ще кілька проблем. По-перше, масові репресії використовувались як засіб підтримки "політичної стабільності суспільства", як засіб приборкання всіх невдоволених та інакомислячих. По-друге, вони завжди були надійним джерелом безоплатної робочої сили для установ НКВС, яким доручалось виконання багатьох господарських планів. І, по-третє, репресивні методи допомагали виявляти так званих "ворогів та дезорганізаторів виробництва", тобто були зручним засобом перенесення вини за економічні труднощі з керівництва країни на голови простих трудівників.

26 червня 1940 р. в пресі був опублікований Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про перехід на 8-годинний робочий день, на 7-денний робочий тиждень і про заборону самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств і установ".

Згідно з цим Указом підприємства та установи переходили на 8-годинний робочий день та 7-денний робочий тиждень. Робітникам і службовцям заборонялось самовільно залишати підприємства або установи, тих же, хто намагався скоїти такий "злочин", карали тюремним ув'язненням на строк від 2 до 4 місяців. Робітник міг отримати дозвіл на звільнення тільки від керівника підприємства, причому лише в трьох випадках: у зв'язку з інвалідністю та хворобою, виходом на пенсію і зарахуванням на навчання. Прогул без поважних причин карався виправно-трудовими роботами за місцем працевлаштування на строк до 6 місяців з утриманням до 25% заробітної плати. Суди мали розглядати всі ці справи у п'ятиденний строк, а вирок виконувались негайно. Ті ж керівники, які не віддавали під суд винних в порушенні Указу, також несли за це кримінальну відповідальність [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 57].

Одразу ж за цим Указом була прийнята постанова Ради Народних Комісарів СРСР "Про підвищення норм виробітку та зниження розцінок у зв'язку з переходом на 8-годинний робочий день" [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 30, арк. 16]. У постанові вказувалось, що місячні посадові оклади та денні тарифні ставки залишаються без змін, норми ж виробітку підвищуються, а відрядні розцінки знижуються.

Крім кримінальної відповідальності осіб, засуджених за Указом від 26 червня 1940 р., карали ще й в адміністративному порядку. Вони втрачали безперервний стаж, а також право на допомогу при тимчасовій

непрацездатності протягом 6 місяців з дня оголошення вироку [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 32].

Наступним репресивним документом став Указ Президії Верховної Ради СРСР "Про відповідальність за випуск недоброякісної або некомплектної продукції і за недодержання обов'язкових стандартів промисловими підприємствами" [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 30, арк. 12]. Випуск недоброякісної продукції оголошувався протидержавним злочином, рівнозначним шкідництву. Той, хто це допускав, підлягав тюремному ув'язненню строком від 5 до 8 років.

Керівники СРСР покладали великі надії на Указ від 26 червня 1940 р. З його допомогою вони сподівались навести порядок на виробництві, зменшити плінність кадрів, підвищити ефективність праці і закріпити позиції адміністрації на виробництві.

Реалізація цього Указу, як і всіх інших в радянські часи, мала характер "кампанії". Засоби масової інформації почали галасливу пропаганду, яка базувалась на двох основних постулатах — цей захід є першочерговим у зміцненні обороноздатності країни і він "виражає волю всіх чесних трудівників". У чернівецькій обласній газеті "Радянська Буковина" постійно протягом 1940-41 рр. з'являлись інформації та роз'яснення з приводу застосування Указу [3, с. 3; 6, с. 2; 5, с. 1].

Для ознайомлення працівників з текстом Указу проводились зустрічі-звіти народних суддів області на підприємствах. На них обов'язково приймалися резолюції, в котрих "трудящі схвалювали політичну лінію, яку проводить народний суд у справі боротьби зі злочинністю і дезорганізаторами виробництва" [2, с. 2].

29-31 липня 1940 р. відбувся пленум ЦК ВКП(б), який розглядав питання "Про контроль над запровадженням у життя Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 року" і прийняв з цього питання постанову, яка йшла під грифом "Не для друку". В цій постанові зазначалось, що "головним завданням обкомів, крайкомів, ЦК компартій союзних республік і всіх партійних організацій у галузі промисловості є забезпечення керівництва і контролю за реалізацією заходів по переходу на 8-годинний робочий день, 7-денний робочий тиждень і заборони самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств та установ". На перший план висувалась вимога посилити відповідальність керівників за застосування Указу. Був знятий з посади прокурор СРСР Панкратьєв, як такий, що "не виконав своїх обов'язків і не забезпечив контроль за виконанням Указу" [4, с. 188].

4 листопада 1940 р. на бюро Чернівецького обкому КП(б)У було заслухано доповіді начальника Чернівецького облуправління НКЮ Доценка та облпрокурора Г.Г.Олексієнка про стан виконання Указу від 26 червня 1940 р. Бюро обкому ухвалило рішення провести до 20 листопада 1940 р. єдиний партдень, на якому обговорити проблеми реалізації Указу, а також періодично заслуховувати доповіді нарсуддів, міських та районних прокурорів на засіданнях міських та районних комітетів партії [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 1-16].

18-19 листопада 1940 р. відбулася нарада народних суддів і прокурорів Чернівецької обл. з питань розгляду справ за цим же Указом. На нараді був присутній начальник судового відділу НКЮ УРСР Дужанський. Він нагадав, що основне завдання суддів — "посилити репресії по основних категоріях справ". У його виступі доміантою пролунала фраза: "М'який вирок — це не тільки помилка, це злочин" [1, ф. Р-43, оп. 1, спр. 2, арк. 14].

Начальник облуправління НКЮ Доценка також вимагав від нарсудів посилити репресії проти злісних порушників Указу. Він звинуватив нарсуддю І дільниці Шевченківського р-ну Данька в "нерозумінні" політичної важливості Указу і проявах гнилого лібералізму", в зв'язку з тим, що він "чинив опір політиці облбюро в нав'язуванні виносу суворих вироків" [1, ф. Р-43, оп. 1, спр. 2, арк. 9]. Такі жорсткі вказівки керівництва були для виконавців рівнозначні команді "фас", і відразу ж машина радянського судочинства запрацювала на повних обертах, перемелюючи на своїх жорнах тисячі невинних жертв.

Всі 26 дільниць народних судів Чернівецької обл. були завалені справами за Указом від 26 червня 1940 р. Так, в листопаді 1940 р. в області розглянули 445 таких справ із загальної кількості 1968, в грудні - 454 із 1840 [1, ф. 1, оп. 1, спр. 159, арк. 5-6].

У січні 1941 р. в нарсуд І дільниці Шевченківського р-ну надійшло 72 справи, з них по Указу - 62. Нарсуд І дільниці Сталінського р-ну в період з 1940 - по 25 квітня 1941 р. розглянув по Указу - 140 справ і засудив 46 осіб до 6 місяців примусової праці, 55 осіб - до 4 місяців, 18 - до 2, виправдав 14 осіб, закрав 7 справ [1, ф. Р-53, оп. 1, спр. 150, арк. 2, 5].

За 30-хвилинне запізнення на роботу був засуджений на три місяці примусової праці з відрахуванням 20% зарплати О.І.Мельничук, робітник сцени Чернівецького драмтеатру. [1, ф. Р-50, оп. 1, спр. 131а, арк. 3-5]. О.Ф.Нестеренко, який працював черговим на залізничній станції, 12 грудня 1940 р. проспав і запізнівся на роботу на 1 годину 30 хвилин, за що, згідно вироку нарсуду І дільниці Шевченківського р-ну,

мусив відпрацювати 6 місяців з утриманням 20% зарплати [1, ф. Р-53, оп. 1, спр. 26, арк. 6]. До трьох місяців тюремного ув'язнення згідно частини 1 статті 5 Указу був засуджений О.М.Мойсюк, вантажник Чернівецької вантажної залізничної контори за самовільне залишення роботи. [1, ф. Р-13, оп. 1, спр. 192, арк. 7]. А працівник залізниці І.І.Голинський, який хотів перейти на іншу роботу і не вийшов на зміну 28 вересня 1940 р., відбув за це 4 місяці тюремного ув'язнення [1, ф. Р-52, оп. 1, спр. 78, арк. 11]. 11 жовтня 1940 р. скоїв прогул вугляр четвертого паровозного відділення І.А.Кучеренко. Його жінка народила дитя, яке померло, і Кучеренко займався похоронами дитини, доставкою в лікарню жінки, яка була у важкому стані. Але, незважаючи на такі трагічні обставини, нарсуд І дільниці Сталінського р-ну засудив бідолаху за невихід на роботу до трьох місяців виправних робіт з відрахуванням 20% зарплати [1, ф. Р-47, оп. 1, спр. 90, арк. 5].

Таким чином, в області вкорінювались військово-феодалні методи використання трудових ресурсів. Робітників примушували працювати, їх, мов кріпаків, закріплювали за підприємствами і установами, максимально обмежували можливість переходу на іншу роботу і вибору спеціальності, широко відкриваючи при цьому дорогу адміністративному свавілля.

Жорстоко карались не тільки "прогульники" і "літуни", але й багато інших категорій порушників. 2 грудня 1940 р. нарком юстиції УРСР М.Бабченко розіслав лист за №106/Д "Про відповідальність за сон в робочий час". Згідно з ним особи, за характером роботи яких сон на виробництві міг призвести до тяжких наслідків, підлягали притягненню до кримінальної відповідальності за частиною 2 статті 5 Указу від 26 червня 1940 р. [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 25]. Цей лист наркома юстиції одразу ж прийняли до виконання на місцях. За вироком нарсуду від 25 лютого 1941 р. за сон під час чергування і за те, що залишив пост, до 6 місяців примусових робіт був засуджений Д.І.Фарбатюк, охоронець пивзаводу № 1 м. Чернівці [1, ф. Р-45, оп. 1, спр. 24, арк. 1-3].

Не могли залишити роботу не тільки постійні робітники, але й ті, хто вчився в школах ФЗН та ремісничих і залізничних училищах, а також особи, які за оргнабором виїхали в інші області та республіки. Їх засуджували за частиною 1 статті 5 згаданого Указу [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 7]. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 28 грудня 1940 р. була встановлена кримінальна відповідальність неповнолітніх, учнів училищ і шкіл ФЗН за самовільне залишення училищ-шкіл і за систематичне порушення дисципліни [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 32, арк. 1]. Так, нарсуд ІІ

дільниці Шевченківського р-ну м. Чернівці засудив В.Т.Падина за пропуски занять в школі ФЗН до 5 місяців примусової праці з відрахуванням 20% зарплати на виборчій практиці [1, ф. Р-45, оп. 1, спр. 24, арк. 6].

Будівництво в країні казарменого соціалізму вимагало знищення ринку праці, заміни його прямим розподілом робочої сили згідно з планом. Для того, щоб такий розподіл став пануючим, потрібно було ліквідувати принципи вільного наймання робітників через ринок праці, соціальні гарантії безробітним, обмежити свободу вибору сфери зайнятості і переміни місця праці.

Указ від 26 червня 1940 р. і всі додатково прийняті до нього документи відображали цей основний напрямок політики радянської держави у сфері праці — ліквідувати вільний ринок праці і закабалити працівника.

Радянська людина не могла належати собі, вона стала власністю держави. Свобода особистості, творчість, право на вибір - всі ці поняття були несумісні з суспільно-політичним ладом, який існував у СРСР. Згідно зі своїми потребами держава визначала для кожної особи професію, рід занять, місце роботи. Особисті бажання, нахили і таланти до уваги не брались - всі мусили робити тільки те, що потрібно "батьківщині" і їхати туди, куди направляла "батьківщина". Молоді спеціалісти після закінчення вузів працювали тільки на тих підприємствах, куди їх направляли наркомати. Ті, хто ухилився від цього, несли відповідальність за частиною 1 статті 5 Указу, ті ж, хто запізнився з прибуттям на роботу - по частині 2 статті 5 [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 48].

У той же час адміністрації підприємств та установ згідно з цим Указом отримали величезну владу над робітниками і службовцями. Ставка на голе адміністрування і репресії посилила позиції жорстоких і малокомпетентних керівників, які остаточно відмовились від економічних методів управління виробництвом. За влучним зауваженням дослідника О.Хлевнюка, "багато керівників зосередилось лише на штурмових методах організації праці, розраховуючи на повну безкарність, необмежені можливості застосування найархаїчніших засобів використання робочої сили" [7, с. 95].

На підприємствах мало уваги приділяли проблемам організації виробництва, умовам та безпеці праці, соціальним питанням. Свою безвідповідальність і невміння керувати адміністрація підприємств прикривала надурочними роботами, змушувала робітників працювати з порушенням техніки безпеки, на пошкодженому устаткуванні. Відмова від роботи чи від відрядження призводила до кримінальної відповідальності згідно Указу [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 49].

До уваги не брались ніякі особисті обставини робітників, ні сімейні, ні пов'язані зі станом здоров'я. Наприклад, у листі наркома юстиції УРСР М.Бабченка №5-2-439 від 07.04.41 р. вказувалось, що "жінки, які мають малолітніх дітей, за самовільне залишення роботи несуть відповідальність за Указом від 26.06.40 р. так само, як всі робітники і службовці" [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 3]. Відсутність достатньої кількості дитячих садків, важкі матеріальні умови призводили до особливої беззахисності жінок-матерів. Вони мусили залишати маленьких дітей без догляду, не могли взяти відпустку за власний рахунок по догляду за хворою дитиною - надання такої відпустки керівником виробництва кваліфікувалось як "гнилий лібералізм". Так, на 4 місяці тюремного ув'язнення була засуджена бухгалтер Держбанку Ліхтер, яка подала заяву про відпустку за власний рахунок через хворобу дітей і не вийшла на роботу [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 11].

В СРСР, країні державного атеїзму, ніхто не звертав уваги і на такі "дрібниці", як релігійні переконання громадян. Наприклад, за невихід на роботу в суботу (робочий день) без поважних причин члени секти євангелістів-суботників також підлягали притягненню до кримінальної відповідальності за частиною 2 статті 5 Указу [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 20]. В наказі наркома юстиції СРСР №23 від 29 січня 1941 р. була піддана гострій критиці практика Верховного суду УРСР за справи про прогулах, які були зроблені з релігійних мотивів у західних областях УРСР. (Верховний суд УРСР виніс у листопаді 1940 р. ряд ухвал, в яких зазначалось, що, враховуючи особливості західних областей УРСР, за невихід на роботу в свята судити не можна). В наказі відмічалось, що такі ухвали дезорієнтують суди і є цілком неприпустимими [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 20].

Однак, незважаючи на всю суворість Указу від 26 червня 1940 р., в ньому залишились такі "лазівки для літунів і прогульників". Виявилось, що Указ можна обійти і звільнитись з роботи, правда, досить своєрідним способом - треба було скоїти дрібну крадіжку на виробництві, і тоді робітника звільняли. Деякі працівники спеціально брали якісь дрібнички з свого робочого місця і потім добровільно пред'являли це "крадене" охороні.

Але такі маневри радянського пролетаріату, який як загнаний і оточений з усіх боків звір з останніх сил шукав виходу з цієї законодавчої облоги, були швидко зупинені керівництвом країни. 10 серпня 1940 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ "Про кримінальну відповідальність за дрібні крадіжки на виробництві, за хуліганство", згідно з

яким дрібна крадіжка, незалежно від її розмірів, зроблена на підприємстві, в установі, каралась тюремним ув'язненням строком на 1 рік, якщо вона за своїм характером не передбачала важкого покарання [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 32, арк. 2]. Так був перекритий останній шлях для тих, хто бажав звільнитися з роботи.

Указ від 10 серпня 1940 р. ще більше розв'язав руки адміністрації. Глибоко не вникаючи в розслідування обставин "справи", в крадіжці звинувачували першого, хто попадав під гарячу руку і відправляли на рік до в'язниці. Таким чином був засуджений робітник Чернівецького деревообробного комбінату К.А.Тарко, якому приписали крадіжку зниклого з шафи шкіряного паса [1, ф. Р-54, оп. 1, спр. 14, арк. 15]. А коли вже ловили робітника на гарячому, то й суд проходив блискавично. По одному року відбули у в'язниці робітник Чернівецької взуттєвої фабрики В.М.Туржуляк за крадіжку трьох каучукових підшав [1, ф. Р-54, оп. 1, спр. 13, арк. 4] і робітники залізниці Т.І.Чорний та П.М.Іфтода - за крадіжку 36 кг вугілля [1, ф. Р-52, оп. 1, спр. 180, арк. 15].

У той же день, 10 серпня 1940 р. був прийнятий ще один Указ Президії Верховної Ради СРСР, за яким справи про прогули і самовільне залишення підприємств та установ розглядалися народними суддями одноособово, без участі народних засідателів [5, с. 1]. Таким чином, спочатку долею працівника одноосібно розпоряджався керівник підприємства, а потім - народний суддя. Про якийсь захист прав звинуваченого розмови йти не могло.

У 1940-1941 рр. з Москви і Києва безперервним потоком надходили інструкції і вказівки, суворі накази про посилення репресій за Указом від 26 червня 1940 р. Наркомюст СРСР давав народним судам вказівки "про посилення боротьби з покровителями прогульників, які сприяли своїм гнилим лібералізмом порушенню трудової дисципліни" [6, с. 2].

Такі жорсткі вимоги наркомату призвели до того, що в кампанії боротьби за дисципліну було багато різного роду "перегинів". Наляканим загрозою покарання, керівники намагались перестрахуватися, краще "перегнути", ніж "недогнути" і масово передавали в суди справи на безвинних людей. З'явилися нові критерії оцінки діяльності керівників - чим більше у них засуджених робітників, тим "краще" вони працюють.

Деякі керівники, як зазначав у своїй доповідній начальник управління НКЮ по Чернівецькій обл. Бевз, давали матеріали до суду тільки на підставі доповідної табельника, не виясняючи причини прогулу [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 13, арк. 13].

На засіданні бюро Чернівецького обкому партії 4 листопада 1940 р. ввазувалися й інші факти "перегинів". Окремі адміністратори передавали до суду справи за Указом на тих осіб, що виїхали до Німеччини, або за оргнабором у східні області. Часто траплялись такі ситуації, коли адміністрація раптово змінювала графік роботи, і робітники плутали зміни, за що їх віддавали до суду як прогульників. Особливо часто до таких заходів вдавались керівники центрального телеграфу, телефонної станції, паровозного депо, фабрики "Геркулес", ресторану "Червона Буковина" та інші [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 5].

Багато людей було засуджено через погану роботу транспорту, за те, що хворіли. Начальник депо станції Чернівці Сафронов віддав до суду п'ятьох робітників - Орлецького, Боднарчука, Кліцмана, В.Рарицького та С.Рарицького - за те, що вони не з'явилися на роботу, хоча начальнику депо було відомо: в той день вода підмила міст, через який проходив поїзд, що доставляв працівників до міста [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 13, арк. 12]. Директор меблевої фабрики № 2 Донець віддав до суду робітника за те, що той нібито скоїв прогул, хоча останній протягом двох днів був хворий, про що подав директору довідку [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 6].

Двох робітниць засудили до примусових робіт за запізнення тільки тому, що в установі, де вони працювали, годинник йшов неточно [1, ф. Р-47, оп. 1, спр. 222, арк. 4]. В Сталінському р-ні Чернівців робітник, якого адміністрація відпустила на 1 годину, щоб обвінчатись у церкві, запізнився з урочистостей і замість поздоровлень отримав кримінальний вирок [1, ф. Р-43, оп. 1, спр. 2, арк. 11].

Перестраховувались не тільки керівники підприємств, а й народні суди. Їх роботу теж стали оцінювати за кількістю вироків та їх жорстокістю. Серед нарсудів Чернівецької обл. було організовано своєрідне "соціалістичне змагання" по виконанню Указу [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 4]. Наказом наркомюста СРСР деякі судді країни за "добру" роботу по реалізації Указу були премійовані місячними окладами [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 24].

При такому захопленні окремі нарсуди взагалі перестали вникати в суть справи, цілком покладаючись на подані адміністрацією матеріали. Нарсуддя ІІІ дільниці Сталінського р-ну Лучківська засудила робітника Литвинова до чотирьох місяців тюремного ув'язнення тільки на підставі рапорту директора. Робітник Рознукевич був засуджений до 5 місяців примусових робіт в суді І дільниці Ленінського р-ну заочно, в його відсутність [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 11].

Важливим є питання про масштаби переслідувань громадян за Указом від 26 червня 1940 р. По всьому СРСР до 15 вересня 1940 р. було

розглянуто більше 1 мільйона справ. [7, с. 92]. По Україні з 1 липня по 1 грудня 1940 р. в суди надійшло 45904 справи по Указу [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 29, арк. 15]. В новоутвореній Чернівецькій області в зв'язку з тим, що в липні-серпні тут проходила націоналізація і реорганізація промисловості, початок репресивних заходів був відсунутий на два місяці. Перша хвиля репресій за Указом розпочалась у вересні - в суди надійшло 115 справ, по яких засуджено 109 осіб, виправдано трьох і закрито три справи. А потім репресії йшли по наростаючій - у жовтні розглянуто 349 справ, у листопаді - 445, у грудні - 454. Всього за чотири місяці було відкрито 1363 справи, по яких 87,9% звинувачених були засуджені, 5,4% - виправдані, 5,0% справ закрито. Більшість - 68% справ припадало на м. Чернівці, решта - на райони області [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 13, арк. 11-12]. Із загального числа засуджених 83,1% були притягнуті до кримінальної відповідальності за частиною 2 статті 5 Указу (тобто за прогул), а 16,8% - за частиною 1 статті 5 (за самовільне залишення роботи). Що стосується міри покарання, то за частиною 1 статті 5 47,5% звинувачених були засуджені до 2 місяців позбавлення волі, а 52,5% - від 2 до 4 місяців. За частиною 2 статті 5 до примусової праці терміном до 2 місяців засуджено - 27,1% осіб, від 2 до 6 місяців - 72,9% [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 8-9]. У строк до 5 днів розглядалось 90% всіх справ. Вироки по 69,8% справ, розглянутих на касаційній колегії, були затвердженні, 24,5% вироків скасовано, 5,6% справ закрито [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 11, арк. 9, 11, 15].

Коли репресивні акції перейшли всякі межі, розпочалась відміна вироків. Народний комісаріат юстиції УРСР прийняв наказ №128 "Про перевірку справ за порушення Указу від 26.06.40 р." [1, ф. Р-38, оп. 1, спр. 13, арк. 9]. Тим самим влада визнала, що в цій справі були перегини.

Які ж наслідки мав Указ від 26 червня 1940 року? Після його прийняття плінність робочої сили і прогули значно скоротились - всього по СРСР в ІV кварталі 1940 р. в три рази порівняно з цим же періодом 1939 р. [7, с. 94]. Але чи піднялась після його введення в дію продуктивність праці, чи збільшились обсяги виробництва? Адже робочий час зріс на 33 години в місяць, що було рівнозначно збільшенню в промисловості близько п'ятисот тисяч робітників. Відповідь негативна: якщо в 1939 р. приріст промислової продукції складав 14,7%, то в 1940 р. - 11%. [7, с. 94]. Таким чином, деякі позитивні зміни у промисловості через зміцнення дисципліни були значно перекрыті дією негативних факторів, породжених Указом. Про низьку економічну ефективність Указу говорилось уже на липневому пленумі ЦК ВКП(б): "На більшості підприємств приріст продукції і поліпшення її якості вкрай незначні. На

окремих же підприємствах внаслідок невмілого вирішення організаційно-господарських питань у зв'язку з переходом на 8-годинний робочий день, а також внаслідок поганої боротьби з літунами і прогульниками зовсім не відбулося ніякого збільшення випуску продукції та поліпшення її якості" [4, с. 186].

Надзвичайна жорстокість і безкомпромісність Указу та репресивні методи введення його в дію створили вкрай несприятливий морально-психологічний клімат на підприємствах і в установах. Адміністрування, волонтаризм керівників, зведення рахунків, наклепи, озлобленість засуджених не сприяли вирішенню економічних завдань, які стояли перед промисловістю. Репресії перейшли межу, до якої вони були дієві, і стали гальмом виробництва. Ставка на адміністрування, відмова від економічних методів управління "народним" господарством призвели до зрівнялівки, занедбаності соціальної сфери, до зниження продуктивності праці, коли економічні висоти брались не "вмінням", з допомогою ефективної техніки, а "числом" робітників, озброєних архаїчними знаряддями праці.

Керівники СРСР, бачачи очевидний провал розрахунків на швидкий економічний ріст країни внаслідок реалізації Указу, почали вдаватися до відступів від його положень і їх корегування. У 1941 р. на лютовому пленумі ЦК ВКП(б) основний натиск у промисловості вже робився не на адміністративний тиск, а на матеріальне стимулювання якісної роботи. І хоча Указ не відмінили, в довоєнні місяці 1941 р. хвиля репресій спала, і на порушення Указу вже дивилися спокійніше.

Як це не парадоксально, але новий стимул для продовження життя Указу, який не мав ні економічної, ні соціальної перспективи, дала радянсько-німецька війна. З її початком посилювались надзвичайні методи керівництва економікою і адміністративний примус до праці. Були відмінені вихідні і відпустки, введена півторазмінна робота (по 12 годин), поновлені трудові мобілізації.

Указ був скасований лише 25 квітня 1956 р., але ще й до часів "перебудови" для працівників підприємств у багатьох випадках відвідування відділу кадрів і вирішення питань про перехід на іншу роботу чи одержання відпустки були пов'язані зі стресовими ситуаціями заборон і відмов, в яких чітко проглядалась гнітюча тінь сталінського Указу від 26 червня 1940 р.

Ті ж, хто зараз кличе нас назад у "світле минуле", де нібито не було безробіття, панували залізна дисципліна і порядок, повинні бути чесними перед собою і своїм народом і в легендарних розповідях про "абсолют-

ний порядок" сталінських часів не забувати згадувати, якою ціною він здобувався, а саме: перетворенням значної кількості громадян у в'язнів, у безплатну робочу силу загальносоюзного архіпелагу ГУТАБ.

Джерела та література

1. Державний архів Чернівецької області.
2. Бевз М. Непорушний обов'язок народного судді // Радянська Буковина. - 1941. - 7 бер.
3. Гаман Д. Роз'яснюють радянські закони // Радянська Буковина. - 1940. - 26 лип.
4. О контроле над проведением в жизнь Указа Президиума Верховного Совета СССР от 26 июня 1940 г. "О переходе на восьмичасовой рабочий день, на семидневную рабочую неделю и о запрещении самовольного ухода рабочих и служащих с предприятий и учреждений". Постановление Пленума Центрального Комитета ВКП(б) 31 июля 1940 // Известия ЦК КПСС. - 1990. - N2. - С. 186-190.
5. Про розгляд народними судами справ про прогули і самовільне залишення підприємств і установ без участі народних засідателів. Указ Президії Верховної Ради СРСР // Радянська Буковина. - 1940. - 11 лип.
6. У наркомості СРСР // Радянська Буковина. - 1940 - 27 лип.
7. Хлевнюк О. 26 июля 1940 года: иллюзии и реальность администрирования // Коммунист. - 1989. - N 9. - С. 86-97.

Фостій І.П.
(Чернівці)

БУКОВИНЦІ ТА БЕССАРАБЦІ У ТРУДАРМІЇ НКВС (1941-1947 рр.)

Жорстокі невдачі й поразки Червоної армії в перші дні й місяці німецько-радянської війни Сталін не хотів брати на свій рахунок. Він шукав винних серед генералітету, офіцерів і рядових. Генералів, які не забезпечували належного керівництва військами, звинувачували в невмінні управляти ними, понижували в званнях і посадах, окремим приписували зраду Батьківщини і засуджували до різних строків покарання або й до розстрілу.

Під прес військових трибуналів потрапляли офіцери, старшини, сержанти та рядові. Причини були різні - боягузтво, панікерство, втрата зброї, критика керівників партії, держави та армії, похвала на адресу